

H. P. Clausen:

*Historie og struktur*

Nogle bemærkninger med udgangspunkt i Kai Aalbæk-Nielsen: *Historie. Struktur og eksistens*. Munksgaard, 1970.

Bøger af danske forfattere, der behandler historiefilosofiske eller historieteoretiske emner, er desværre en stor sjældenhed. Der drøftes utvivlsomt i større omfang end tidligere spørgsmål af historieteoretisk natur blandt historikere herhjemme, og i universitets- og anden undervisning strejfs de derhen hørende problemer vel nu hyppigere og hyppigere. I hele den amorfe debat, der i disse år føres f. eks. blandt studerende med historie eller andre samfundsvidenskabelige discipliner som fag, spiller historieteoretiske overvejelser også en betydelig rolle.

Men det hele foregår på et svagt funderet grundlag, og debatten bærer i forstemmende grad tilfældighedens præg, fordi der mangler det nødvendige fundament i form af en adækvat og tilgængelig litteratur. Kai Aalbæk-Nielsens bog om historie og strukturalisme råder vel ikke bod på denne mangel, men den er dog i flere henseender en nyttig støtte for den, der ønsker at sætte sig ind i den debat, der foregår ude omkring.

Bogens indhold er af blandet karakter og oprindelse. Der optrykkes i den foredrag, som Aalbæk-Nielsen har holdt ved forskellige lejligheder, især for gymnasieelever og lærerstuderende på N. Zahles skole, tidligere publicerede artikler samt tre kapitler med en ny-skreven introduktion til de tre franske forfattere, bogen først og fremmest skal præsentere for danske læsere. I disse afsnit ligger tyngdepunktet, men også i bogens øvrige bidrag spores Aalbæk-Nielsens grundsynspunkter på den historiske forskning.

Han har tydeligvis skrevet ud fra en stærkt kritisk holdning til den historie, tidens historikere producerer, og ud fra et lige så dybt følt ønske om at finde veje til en historieskrivning, der synes ham mere i overensstemmelse med tidens behov. Den eksisterende historieskrivning afviser han som underholdning og videnskab, to ting, der for ham har det til fælles, »at de ikke opfylder noget væsentligt formål ud over at være et behageligt tidsfor-

driv for læsere og historikere«. Han forlanger den uengagerede historieforskning erstattet af en engageret, hvor beskrivelsen af fortiden ikke er et mål i sig selv, »men et led i en dialog mellem fortid og fremtid, som historikeren bevidst må gøre sig til skueplads for«.

Det er tanker, som mange har tænkt både før og nu, men den situation, Aalbæk-Nielsen opridser, er i de senere år blevet skærpet af det pres, også historieforskningen udsættes for i form af kravet om at klargøre sin samfundsrelevans. Mange er da standset ved den opfattelse, at den gængse historieskrivning i hvert fald overfladisk set kan synes helt uden binding til nutidens problemer eller blot med sine resultater »bevistløst« – som det hedder i øjeblikkets terminologi – støtter og legitimerer bestående samfundstilstande.

De, der føler denne problematik som nærværende, søger en løsning på den ad vidt forskellige veje. Aalbæk-Nielsen har vendt sig til den debat, der har været ført mellem Jean-Paul Sartre og de franske strukturalister med etnologen Claude Lévi-Strauss, strukturalismens bannerfører, i spidsen. I bogen gives gode karakteristikker af de to forfatteres synspunkter, og Aalbæk-Nielsen føjer hertil et referat af filosofen Michel Foucaults forfatterskab, for så vidt det har relation til en opfattelse af historien. Foucault hører måske i streng forstand ikke til strukturalisterne, men må dog med rimelighed tages med i en sammenhæng, hvor forholdet mellem historie og strukturalisme drøftes.

Navnlig hos Lévi-Strauss kan Aalbæk-Nielsen finde mange af de argumenter, han gerne selv vil være med til at rette mod den hidtidige historieforskning. Strukturalisterne kritiserer den forenkledte evolutionistiske historietænkning, der medfører, at megen historie skrives ud fra en ubevidst teori om en ubrudt udviklingslinie i det historiske forløb, hvor alt følger af noget forudgående og derfor aldrig er helt nyt. Derved overses de kræfter, der ændrer samfundene. Et angrebspunkt for Lévi-Strauss er desuden den uendelige regres, der er indbygget i en historieforskning, der i princippet ikke kan sige, hvor man skal standse med at finde forud liggende årsager.

Lévi-Strauss afviser, at historien har krav på at blive foretrukket frem for andre erkendelsesformer og afskriver for så vidt hele den historie, der bygger på tanken om, at historien er de menneskelige individers historie. Jeg'ets kontinuitet er for Lévi-Strauss en illusion, og han opløser de menneskelige handlinger i psykiske og individuelle bevægelser, der igen kan reduceres til ydre udtryk for hjerne-, hormon- og nerveaktivitet. Derved forsvinder det handlende jeg ud af historien, og for både Lévi-Strauss og Foucault er mennesket en slags passiv agent for de strukturer – de sproglige f. eks. – der er nedlagt i det, eller hvori det indgår. De iagttagelige fænomener og de historiske kilder er for dem ikke produkter af en menneskelig vilje,

men fragmenter af et underliggende system, der skal beskrives. Grundlaget for denne tankegang er oprindelig udviklet i lingvistikken, men har efterhånden vundet indpas i en række andre videnskaber.

Foucault har søgt at påvise, at mennesket som objekt for videnskaben er en forholdsvis ny opfindelse. Den blev gjort o. 1800, og han ser denne opfattelse, dyrkelsen af individet, blot som en tidsbestemt form for fetichisme. Efter Foucaults opfattelse ligger virkeligheden et helt andet sted end i det menneskelige subjekt. For ham tænker og taler mennesket inden for et system, der karakteriserer dets tid og sprog, uden at det kan gennemskue dette anonyme systems særegenhed. Systemet handler derfor med mennesket og ikke omvendt. Tanken om et handlende menneske, der giver omverdenen mening, må opgives.

Dermed rettes naturligvis et ødelæggende slag mod grundlaget for den almindelige historieforskning. Aalbæk-Nielsen søger at afbøde dette slag ved med udgangspunkt i Sartres synspunkter og med tilknytning til Husserl at fremhæve, at bevidstheden er eksistens og ikke et system, og at bevidstheden er forudsætningen for, at ting fremstår og får mening. Det er ikke særlig klart, hvad Aalbæk-Nielsen mener, men det afgørende er også mere det, at Aalbæk-Nielsen på linie med mange andre, uden at afvise strukturalisternes konkrete analyser, tager afstand fra f. eks. Foucaults konsekvente opfattelse af mennesket som en slags systemstyret maskine. Aalbæk-Nielsen fastholder altså det konstituerende jeg, subjektet, som forudsætningen for, at omverdenen kan få mening og en historie skrives.

Aalbæk-Nielsen har utvivlsomt ret i, at det er uheldigt, at historien i almindelighed dyrkes uden større interesse for den historiefilosofiske debat og i bedste fald ud fra en tilfældig, ofte forældet opfattelse af mennesket og dets relation til andre mennesker i samfundet. Den antropologi, det perspektiv, mennesket ses i, som ligger bag megen historisk forskning, er ganske utilstrækkelig og sjældent funderet i fortrolighed med den løbende filosofiske debat om, hvad mennesket er og kan. Derfor er det nyttigt, at Aalbæk-Nielsen har taget sig på at præsentere vigtige momenter af den strukturalistiske debat på dansk, fordi vi her har et af tidens mange bidrag til drøftelsen af menneskets situation.

Det betyder i den forbindelse mindre, at hans egne forsøg på at vise veje for den historie, han mener hører tiden til, ikke er særlig klare eller overbevisende. Han har fat i noget vigtigt, når han hyppigt gentager, at tiden er et produkt af vor bevidsthed, og at fortiden derfor må beskrives i nutiden i lys af den fremtid, vi ønsker at realisere. Men derfra og til en drøftelse af, hvad det betyder for den historiske forskning i praksis, er der et spring.

I det hele taget er afstanden til den historiske praksis stor i bogen. Derved

kommer Aalbæk-Nielsen – i øvrigt på linie med de franske forfattere, han refererer – til i nogen grad at miskende eller undervurdere den historiske forskning, i hvert fald, hvis man løfter blikket lidt ud over vor hjemlige horisont.

Det franske tidsskrift »Annales« udgav i 1971 et i øvrigt desværre svært tilgængeligt særnummer om historie og strukturalisme (Histoire et Structure). Heri skrev André Burguière en indledning, hvori han understregede, at nogle historikere allerede længe har arbejdet med strukturanalyser, idet de dels søger at afdække det konstante bag det skiftende på historiens overflade dels under de spredte historiske data påviser et system for forandring, som både indeholder lovmæssigheder og har en klar systemkarakter. Og det er vel netop, hvad strukturalisterne forlanger af forskningen. Med god grund kan denne påstand fremsættes i »Annales«, som netop har været hjemstedet for den type bestræbelser i den historiske forskning.

Det betyder ikke, at man kan afvise strukturalisternes konkrete kritik af historisk forskning. Tværtimod kan den være både relevant og nyttig. Den har blot næppe uden videre de totalt ruinerende følger, som strukturalisterne mente til at begynde med.

F. eks. er det helt afgjort nyttigt at få understreget, hvor farligt det er, hvis historikerne indfanges af en ubevidst tro på en absolut kronologi. Aalbæk-Nielsens referat af Lévi-Strauss på dette punkt har bud til alle, der beskæftiger sig med historie. Lévi-Strauss understreger, at man med kronologien ikke blot placerer fænomenerne i rækkefølge, men også angiver afstande mellem dem. Nogle perioder kan beskrives med mange tidsangivelser – det gælder specifikt moderne historie – mens andre perioder kun har få tidsangivelser. Det gælder f. eks. forhistorien, hvor historikeren kun kender få begivenheder. Endelig klassificerer vi ved hjælp af kronologien. For at bruge et eksempel med inspiration fra Aalbæk-Nielsen: 1916 er i dansk historie medlem af en klasse, hvor også årstal som 1963 og 1972 har deres plads, forudsat at man interesserer sig for anvendelsen af folkeafstemningsinstituttet i Danmark. Men 1916 kan også figurere i en tidsrække, der byder på interesse for socialdemokratiets vej til regeringsansvar, og årstallet kan placeres i en helt tredje klasse, hvori indgår elementer af vort retsvæsens udvikling, eftersom en stor retsreform vedtoges netop i 1916.

For strukturalisterne er dette et af beviserne på historiens diskontinuitet. Den er ikke knyttet til mennesket og er ikke en erkendelsesform, der åbner særlige muligheder for at forstå mennesket. Den er kun en metode til at udvælge de elementer, der indgår i en struktur, enten den så er af menneskelig eller ikke-menneskelig karakter. Historien er derfor højst et udgangspunkt for videnskabens søgen efter forståelse.

For den praktisk arbejdende historiker er denne konklusion naturligvis interessant og værd at diskutere. Men umiddelbart vil han have mere udbytte af den konkrete understregning, Lévi-Strauss giver af, at man bør anskue de historiske sammenhænge som del-sammenhænge eller del-strukturer, der ikke nødvendigvis behøver at søge deres berettigelse i at være led i en stor, samlet udviklingsbevægelse, menneskehedens historie.

Det har man for så vidt erkendt i praksis. Historikerne er for længst holdt op med at skrive universalhistorie eller blot tro på muligheden heraf. Alligevel ligger sikkert implicit i megen beskæftigelse med små udsnit af det historiske forløb en fornemmelse af, at derved afdækkes en side af en i princippet total sammenhæng. De strukturalistiske overvejelser kan derfor i høj grad give teoretisk perspektiv til den opdeling på del-historier, som udgør det faktiske billede af moderne historieforskning. Desuden kan man ad den vej komme videre i en drøftelse af det legitime i en systematisk afgrænsning af de emneområder, man tager op i de enkelte undersøgelser. Der tænkes her på en afgrænsning og reduktion i forhold til den historiske sammenhæng, hvori et emneområde reelt befinder sig, men hvorfra det må løsrides, hvis det skal kunne analyseres.

Dette problem har længe interesseret historikere, bl. a. under påvirkning af den udvikling i retning af studiet af systemer, rendyrkede typer og serier af fænomener o. s. v., man har oplevet i samfundsvidenskaber, beslægtet med historien. Som allerede nævnt har dette allerede haft indflydelse på dele af den historiske forskning, men der er ingen tvivl om, at man med udgangspunkt i den strukturalistiske tankegang kan komme et skridt videre i en teoretisk underbygning af en ønskværdig udvikling i moderne historisk forskning.

Også strukturalisternes erkendelsesteoretisk begrundede påstand om, at brud og diskontinuitet er kernen i den historiske udvikling, har bud til en historieforskning, der har været tilbøjelig til at se sin berettigelse i at søge fænomenernes oprindelse og forklare alt ud fra sine forudsætninger. Det er et memento, som den historiske forskning ikke kan sidde overhørig, fordi der her er tale om et angreb, som for en gangs skyld ikke blot bunder i almindelig desinteresse for historisk viden, men har et videnskabsteoretisk udgangspunkt.

I strukturalismens opgør med historien ligger en udfordring for historien til i mindre grad at interessere sig for de lige forløb og for den mængde af begivenheder, der hænder i en periode eller i et samfund, men i stedet karakterisere perioder og samfund ved funktionelle systemer og strukturer<sup>1</sup>. For den reflekterende historiker vil en sådan tankegang også føre til et opgør med tendensen til at bruge erfaringer fra beskrivelsen af udviklingen i

de industrialiserede vesteuropæiske samfund som model ved beskrivelsen både af fremmede kulturer og af tidligere perioder i den vestlige verdens historie. I øvrigt vil netop for kulturhistoriens vedkommende – dette ord taget i meget bred betydning – strukturalismens indsats formentlig kunne få størst betydning.

De historikere, der hidtil har prøvet at arbejde mere systematisk med struktur-lignende betragtninger, har hyppigt gjort det under en eller anden form for marxistisk påvirkning. At bygge en beskrivelse op ud fra en analyse af produktivkræfterne i et samfund er vel en form for strukturel analyse. Her ved nærmer vi os et andet interessant aspekt ved strukturalismedebatten: forholdet mellem strukturalisme og marxisme.

I den marxistiske historieteori har man hævdet, at Marx må tolkes derhen, at han også har fjernet individet fra historien. Dette synspunkt er markant formuleret af franskmænden Althusser, der er talsmand for, hvad man må kalde en strukturalistisk inspireret Marx-tolkning<sup>2</sup>. Althusser hævder, at efter »Das Kapital« må man i marxismen se bort fra at tale om oprindelse og om et subjekt i historien. Processen uden subjekt er absolut, både i virkelighedens verden og i den videnskabelige erkendelse. Også her er der tale om en frigørelse fra det i bevidstheden givne.

Dermed opstiller Althusser altså et depersonaliseret historiebegreb af nogenlunde samme karakter og i hvert fald med de samme konsekvenser, som det strukturalisterne opererer med. Utvivlsomt rører vi her ved en hovedgrund til, at det har været og tilsyneladende stadig er svært for overbevist marxistiske historikere at få en frugtbar forbindelse frem i teorien og i praksis mellem deres marxistiske engagement og den historie, de skriver. De kan ikke komme over kløften mellem på den ene side det afpersonaliserede, strukturelle træk i marxismen, som er understreget så stærkt af Althusser, og på den anden side nødvendigheden af at skrive historien på basis af menneskeskabte kilder, institutioner etc. Relationen mellem system og individ i praksis er uafklaret, og i Althussers udlægning er relationen afgjort ensidigt til systemets fordel.

Interessant er nu, at marxistiske historikere energisk arbejder på at komme ud over Althusser-skolens »historiefjendtlige« tolkning af Marx. Det gælder f. eks. den tyske historiker Alfred Schmidt, der har ydet adskillige gode bidrag til den marxistiske historieteori. Han har for ikke længe siden udsendt første bind af et interessant opgør med den strukturalistiske marxisme<sup>3</sup>. Det er utvivlsomt i denne sammenhæng, man skal vente de interessanteste udslag af den bevægelse, strukturalismen har skabt i den historieteoretiske debat.

Med dette er vi et godt stykke ude over Aalbæk-Nielsens arbejde, der

kun sporadisk har berørt perspektivet til marxismen. Hans bog kan derfor kun være en første introduktion til problemerne omkring historie og strukturalisme, men hvad han har fremlagt burde kunne være udgangspunkt for en debat, som vi godt kan trænge til at få uddybet.

## Noter

- 1 Se den nævnte indledning af André Burguière i *Annales. Economies – Sociétés – Civilisations*. 26. année, no. 3–4, 1971. S. IV.
- 2 Alfred Schmidt: *Geschichte und Struktur. Fragen einer marxistischen Historie*, 1971, s. 14.
- 3 Se note 2.

(Manuskriptet afleveret i december 1972).